

ומשמעות המלה — פרש ב'הערוך' (ערך 'חזן') — מלשון 'חזה', שהוא המביט והמפקח על כל הנעשה. (ורייב"ן במכות כב: כתב 'לא שמעתי בו שום משמעות'. ואפשר שזהו מפני שגם העובר לפני התיבה נתכנה כן, ואין בו ענין השגחה ופיקוח).

דף מב

'ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה...' —

אף על פי שיש בידם תורה ומעשים טובים ויש להם חלק לעולם הבא, אינן מקבלות פני שכינה להסתכל באספקלריא המאירה. (יד רמה סנהדרין קג. וע"ע 'בית אלקים' להמב"ט שער התשובה, א; גליוני הש"ס סנהדרין שם).

'וראו, כי מעלה עליונה ונשגבה יש בין תמים לבלתי תמים — זהו רואה פני שכינה, ולכך אמרו: ארבע כיתות חשמ"ל אינם רואים פני שכינה — והוא הטעם, היותם בלתי תמימים, דבכל אנשים אלו ליכא תמימות, ולכך אינם יכולים לראות פני שכינה, רק השכינה הולכת אחריהם. ובעו"ה עבירות הללו דשים ברגליהם ואינם שמים על לב עונש גדול שיש בזה'. (מתוך יערות דבש ח"ב דרוש יב ד"ה וראו).

עוד בענין ד' כתות — ע' בהרחבה בשלה"ק שער האותיות ערך 'שתיקה'.

'הכניסה לרע הוא על ידי ליצנות, כמו שאמרו ז"ל ביומא (לה) הבא ליטמא פותחין לו, מקרא דאם ללצים הוא יליין — מבואר דלץ הוא הביאה והכניסה לכל מיני טומאה, והוא יליין פירושו כמו שאמרו בזהר (ח"ב קפד: וח"ג צב:) דכמו שמתעורר למטה כך לעומתו למעלה. והלץ, מלמעלה גם כן מתלוצצים ממנו, פירוש מראים לו כאילו יש להתלוצץ באמת מאותו דבר, וזהו 'פותחין לו' — שנותנין לו פתח להתלוצץ, וזה באמת ליצנות ממנו, כי הרי באמת אין מקום כלל להתלוצץ מאותו דבר.

והם מארבע כתות שאין מקבלין פני שכינה — פירוש, המעכבים והמבלבלים המחשבה בתפלה ובעת רצונו להדבק בו יתברך במחשבות זרות, והם ארבעה כחות שבלב המכונים בזהר 'אבא' ו'אמא' 'דכר' ו'נוקבא' כנודע, והם ברע ראשית תיבות חשמ"ל. חנפים — הוא האומר לרע טוב (ובכלל גם כן על עצמו מחניף ומחשיב עצמו לטוב). ולצים — הוא הראשית, האומר לטוב רע, וראשית גויים עמלק, שהוא לץ... הוא הראש לשבעה עממין... ולכך נאמר בו תמחה, כי בכל מדה רעה יש בכללו טוב שהרי נקבע גם כן בישראל, ומצד הטוב הם חסידי אומות העולם שיש להם חלק לעולם הבא, ואז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכס אחד, כי גם אותם כחות ישתיירו גם לעתיד, מה שאין כן הטוב שבליצנות הוא ליצנותא דעבודה זרה, אבל לעתיד לבא כשיתבטל היצר הרע מעולם... ואין מקום לע"ז, אין מקום לליצנות כלל, ואין בו השארה לעולם הבא כלל והפיכת שפה ברורה אלא רק 'תמחה'...'. (מתוך צדקת הצדיק רסד)

'... לא כמו שמורגלים שלצנות הוא ההתלוצצות וההלעגה שמלעיג, ההתלוצצות וההלעגה

זהו כבר הפעולה היוצאת מכח הנשחת הלזה של לצנות. כח זה הוא שלא לשים לב לשום ענין ושלא ליתן ערך לדברים, לא לרומם ולא לגדל. ומצאנו את זה מפורש ברבינו יונה בשערי תשובה (ג, קעז-קעו)... וכח זה נוקב ויורד לתוך לבו של אדם ומשחיתו כל כך עד שיתכן שיבא להלעיג גם על מצוות ה'... (מתוך דעת חכמה ומוסר ח"ג לד).

מנהג ההמון הוא להתייחס אל כל דבר בעולם או בחיוב מוחלט או בשלילה מוחלטת. המחייב — מתעלם מכל חסרון ופגם, והשולל — מבטל כל מעלה שבדבר. לא כך תלמיד חכם: אינו בז לכל אדם ואינו מפליג לכל דבר (עיין אבות ד,ג), כי אין נברא בעולם לבטלה. והוא ישפוט בצדק את כל דבר: את הטוב שבו יחייב, ואת הרע שבו — יבקר וישלול. וכל זה למה? כי מי שענינו פקחות לראות בכל דבר שבעולם — 'נברא', ועוד שהוא יודע כי הכל נברא בשבילו — כיצד הוא יבטל וישלול דבר שהבורא בראו והושיטו לו לראות בו חסדי ה' וחכמתו וגם להשתמש בו ככלי לעבודתו?

על כן כת הליצים היא מארבעת הכתות אינן מקבלות פני שכינה, כי משך ידו את הליצים. זוהי מדת הליצנות לרחק דבר אשר אין להרחיקו (שערי תשובה לרבינו יונה שער ג קעו). לבזות ולבטל, וכל ליצנותא בעולם אסורין חוץ מליצנותא דעבודה זרה (מגילה כה:); רק עבודה זרה אין לה זכות קיום בעולם, כי מהותה — שקר'. (עלי שור ח"א עמ' רצא)

ז'בעצם הענין, בשביל מה נתדלדל כל כך מצב הפרנסה, אמר פעם (החפץ-חיים ז"ל) בשיחה פרטית שזהו מפני כת הליצנים שנתרבו בדורנו, שעל זה דרשו רבותינו ז"ל בסוטה מ"ב ובסנהדרין ק"ג על הכתוב בהושע (ו) משך ידו את הליצים... וכמאמרם ז"ל ע"ז י"ח ב' כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין'. (מעשי למלך' — בשלה, עמ' קג)
עוד בבאור מדת הליצנות גנותה וענשה — ע' חרושי אגדות מהרש"א; צדקת הצדיק רנט רס; עלי שור ח"א מז.

כת מספרי לשון הרע...'

'... לשון הרע בא ממבט רע על הבריות. מי שנהיתה לו מידת החסד לסגנון חיים — לא יתכן שידבר לשון הרע, גם לא יוכל לשמוע לשון הרע. אם הוא רואה אצל זולתו דבר שאינו טוב, תגובתו הראשונה היא: במה אוכל לעזור לו, ולתקנו? ולדבר על מיישהו כדי להזיק לו — כמה רחוק הוא מזה אחרי כל מאמציו לקנות מידת החסד!
כת מספרי לשון הרע היא מארבע כתות שאין מקבלין פני שכינה. חז"ל לומדים זאת מפסוק לא יגורך רע. זאת אומרת: המדבר לשון הרע הוא במהותו 'רע'! אין כאן פליטת פה או דיבורים בעלמא בעוד שהמדבר בעצם הוא טוב — לא כי אדם רע הוא!
הרבה מדברים על חומר האיסור של לשון הרע, גם לומדים ספר חפץ חיים — ובכל זאת נכשלים בחטא חמור זה. הן כל עוד שלא התלמד אדם במשך זמן רב בקנין מידת החסד — עדיין רע הוא בלבו, והרע הזה כמעט בעל-כרחו מתפרץ החוצה בדיבורים רעים, כי 'הלשון שער המצפון': מה שצפון בלבו של אדם יוצא דרך שער הלשון. נמצא שהרוצה להיגמל מלשון הרע, יחד עם למוד הלכות לה"ר בספר הקדוש חפץ חיים עליו להתלמד במידת החסד...'. (מתוך 'עלי שור' ח"ב עמ' רח)

*

ועוונות אלו (של ד' כחות) גברו מאוד בתוכנו בגלות המר הזה. וכל זה מסיבת החטא הראשון — שנאת חנם, להפריד איש מאחיו, ואהבת איש את רעהו אינה אלא מסיבת החנופה ואינה אהבה שלמה. ומזה תיצמח רשעת כל הכיתות — הליצנות והשקר ולשון הרע, אחרי שלא ייקר כבוד חבירו בעיניו. על כן ארך קיצנו ולא תשיגנו ישועה. הרחמן הוא יציל אותנו ואת כל עמו ישראל מכל אלה, וישים בלבנו אהבתו ואהבת תורתו ועמו, וישוב לשכון כבודו ית' בתוכנו ובארצנו'. (קרן אורה)

פרק שמיני

הערות ובאורים בפשט

ולא על אחיכם, לא יהודה על שמעון... אל ירך לבבכם — מפני צהלת סוסים... — יש מהאחרונים שנקטו שאלו הם דברי דרש של התנא מהכתוב, אבל הכהן המשוח-מלחמה אומר רק את הכתוב בפרשה, ללא גרעון וללא תוספת. וכשם שכהנים המוסיפים בברכתם על הנאמר בתורה עוברים ב'בל תוסיף', כך גם בזה. (עפ"י באר שבע; מנחת חינוך תקכו, ג). ואולם מדברי הראשונים נראה שכל אלו מדברי הכהן, ומוסיף להם דברים כדי לעוררם לחרף נפשם במלחמה, 'לעזור דת הא-ל ולשמרה, ולהנקם מן הסכלים בה המפסידים יושר המדינות'. (לשון הרמב"ם בספר המצוות — קצא; ספר החינוך תקכו)

אל ירך לבבכם — מפני צהלת סוסים וציחצוח חרבות. אל תיראו — מפני הגפת תריסין... כי ה' אלקיכם ההלך עמכם — הם באין בנצחוננו של בשר ודם ואתם באים בנצחוננו של מקום. פלשתים באו בנצחוננו של גלית...'

— שיטת הרמב"ם שבפסוקים אלו ישנה אזהרה לבאי המלחמה, שלא לפחד. וזו לשונו (בהלכות מלכים ז, טו): 'ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה, וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה, וישים נפשו בכפו, ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונו מלבו ויפנה מכל למלחמה. וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו, עובר ב'לא תעשה' שנאמר אל ירך לבבכם...'

ואילו דעת הרמב"ן (בספר המצוות, נח) שאין כאן אזהרה אלא הבטחה, שאין לנו ממה לירא. ויש להבין טיבה של הבטחה זו, מהי; —

הנה ודאי היוצא למלחמה, הרי הוא נתון בסכנה שמא ימות או ייפגע, וכמו שהכהן המשוח אומר פן ימות במלחמה. וכן אמרו שהיוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו שמא ימות ותתעגן. ולא רק כלפי האיש הפרטי, אלא אפילו הניצחון הכללי אינו מובטח, שהרי מצינו פעמים שלא נצחו (וכמו שהשיב ב'מגילת אסתר' על דברי הרמב"ן). ואין זו סתירה למה שכתב הרמב"ם ש'כל הנלחם

בכל לבו בלא פחד, ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד, מובטח לו שלא ימצא רעה ולא תגיעהו נזק' — כי מי יאמר זכיתי לבבי, ומי בטוח שכוונתו תהא שלמה? וכדרך שמצינו אצל יעקב אבינו, שנתירא — שמא יגרום החטא.

אלא עיקרה של ההבטחה היא זו: יש להם לידע בודאות גמורה שהנצחון או התבוסה אינם תלויים כלל בריבוי כח האויב ובעצמתו, ככתוב (בפרשת שופטים): **כי תצא למלחמה וראית סוס ורכב, עם רב ממך — לא תירא מהם. כי ה'א עמך המעלך מארץ מצרים.** כלומר נצחון המלחמה אינו שייך כלל לכח האויב אם חזק הוא או רפה, המעט הוא אם רב. וממילא נגזר מכך שאין להם לבטוח בגבורתם הם, לחשוב בלבם גבורים אנחנו ואנשי חיל, רק ישיבו לבם אל ה' ויבטחו בישועתו — רמב"ן שופטים כ.ד. כמובן, אין זה סותר לחובת ההשתדלות המוטלת עלינו, לעשות תחבולות טבעיות במלחמה. וכענין ההשתדלות לצורך פרנסה, הגם שהכל בידי שמים.

וזו כוונת המשנה שלא להרתע מזהלת הסוסים וצחצוח החרבות ושפעת הקלגסים, שענין כל אלו הוא הפחד מפני ההשערה הטבעית שקשה לגבור על אויב כה חזק ורב. והבטיחה תורה שכל אלו אינם כלום, כי הנהגת השי"ת עמנו היא למעלה מדרך הטבע (המעלך מארץ מצרים), אלא הכל תלוי לפי המעשים והזכויות או חשבונות אחרים של מעלה.

ולדעת הרמב"ם, אין זו רק הבטחה, אלא גם אזהרה להרהר בכך ולפחד מפני תגבורת האויב. לדעתו גם כלול באזהרה זו כל שמתחיל לחשוב ולהרהר בעת במלחמה בביתו וכו', ומביא עצמו לידי פחד. כנזכר בלשונו לעיל. והיינו, שצריך להלחם במסירות נפש ובאומץ לב, ולא יהא כחס על חייו, אלא יתמסר כולו למלחמה, לקדש שם שמים, וכלשון החינוך: **'לא יירא על גופו במקום שיוכל לתת כבוד לשם ברוך-הוא ולעמו.'** (עפ"י 'ברכת פריץ' מהגרי"י קניבסקי זצ"ל — שופטים).

א. לכאורה מבואר בפירוש הרמב"ן שהכהן אכן מבטיח להם שלא יפלו, ו'פן ימות' היינו לפי דעתו ומחשבתו של הירא, ולא לפי האמת. ואמנם מי שאינו בוטח בדברי הכהן, באמת אינו מבוטח, ומסוכן הוא, ולכך חוזר.

ב. נראה מלשון הרמב"ם שאינו עובר על הלאו אלא כאשר מתחיל לחשוב ולהרהר ומבהיל עצמו, אבל המפחד פחד טבעי לא. ולפי זה לא קשה קושיית המנחת-חינוך (תקכה) על דברי הגמרא (מד:): **'מאן תנא להא דת"ר שמע קול קרנות והרתיע... חוזר, לימא רע"ק היא ולא רבי יוסי הגלילי, והרי להרמב"ם גם לריה"ג חוזר משום עבירה שבידו במה שמפחד — אך כאמור נראה שאינו עובר באופן זה.**

'מה שוטרים בממונה אף כהן בממונה' — וכשמיינוהו לתפקידו היו מושחים אותו בשמן המשחה, לכך נקרא 'משוח מלחמה' (עפ"י הוריות יב; רמב"ם מלכים ז; מאירי). והיא מצוה מתרי"ג מצוות, למשוח כהן למלחמה (עפ"י רמב"ם הל' מלכים וספר המצוות עשה קצא; ספר החינוך תקכו).

'אחת בספר' — לפרש"י (וכן נקט המאירי לעיקר) משמעו גבול ותחום [כמו 'עיירות א"י סמוכות לספר' (תוספתא שביעית ד); 'זמה ראה (עמלק) לישוב לו על הספר דרך כניסתן של ישראל' (במד"ר טז)]. ושמא יש לפרש עוד, מלשון מפקד ומנין, כמו ויספר שלמה... אחרי הספר אשר ספרם דויד אביו (דה"ב ב,טז) כלומר במפקד שהיו עושים קודם צאתם למלחמה.

ויש גורסים 'בספר' — שהיה קורא להם כל הפרשה ודורשה. ויש גורסים 'בשופר' — כלומר כשהיו תוקעים בשופר לצאת מארצם (מובא במאירי).

(ע"ב) 'שמעו דברי מערכי מלחמה' — 'מערכי' — המ"ם נוספת ואינה משורש המלה, וענינו 'עורכי המלחמה', והם השוטרים (עפ"י ריעב"ץ; נצי"ב). וכך צריך לומר: שמעו דְבָרֵי מְעַרְכֵי המלחמה — כלומר שמעו את דְבָרֵי מאת השוטרים עורכי המלחמה. (נצי"ב).
ומרש"י להלן (מג. ד"ה מערכי) נראה שהמ"ם אינה נוספת, ו'מערכי' כמו 'מערכות המלחמה'. וביחיד — 'מערכ'. ולפי זה גם כן צריך לומר 'דברי' בפתח, כאומר: 'מערכות המלחמה — שמעו דברי אשר אדבר'.

'ברו לכם איש... הרני מפילו על יד בן איש...' — שעדיין לא היה דוד אלא נער, 'בן איש', ולא 'איש' גבור, כמו שכתוב ויבזהו כי היה נער. (מהרש"א)

'מאן שאסור לספר בשבחן של רשעים' — בגדר סיפור בשבחן, ואם גם ברשעי ישראל הדבר אמור — ע' לעיל מא:

'ככתבם וכלשונם'

'... והכתוב אומר כי תצא למלחמה על איבך — לא על אחיך, יהודה על אפרים כו' (סוטה מב.). שבאמת כל ישראל זרע קודש וגוי אחד, וכל המחלוקת ביניהם היא רק איך לעבוד את ה', ושניהם מכוונים לכבודו ית' כידוע.

ואפילו רשעי ישראל, כמו בזמן בית ראשון, שבמלכות אפרים היו רובם רשעים, דמזה נצמח מחלוקת השבטים, שהריחו מזה שיהיה לעתיד, כידוע — באמת אמרו זכרונם-לברכה **(שבת פט:)** דיהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות ובאות מששת ימי בראשית, וכשגלג ילבינו, ואז אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה וגו', שיעקר מלחמתן בא מצד החסרונות שיש בכל אחד, וכל אחד חושב על חבירו שהוא רשע...

ודבר זה אינו מצד סדר הבריאה כלל, להיות מלחמה ושנאה בעולם. והכתוב מזהיר **ואהבת לרעך כמוך; לא תשנא את אחיך וגו'.** ואפילו רשע גמור, כיון שלקה הרי הוא כאחיק, וגם כל ישראל נקראים אחים וריעים באמת, וכל תענית שאין בה ממושעי ישראל כו' — שאף הם מכלל האגודה. וכידוע, דהא דהרואה בחברו דבר ערוה מותר לשנאותו, היינו מצד הרע, אבל מצוה לאהבו מצד הטוב שבו. והרי מצווין להפריש מאיסור אף לרשעים, דלא אמרינן 'הלעיטהו לרשע' וגו' אלא כשהוא רשע באותו דבר דוקא (כמש"א במק"א). וצריכין לזכות לחיבא, וכמו שכתוב 'אלמדה פושעים דרכיך' וגו' ויתמו חוטאים לא כתיב רק חטאים (ברכות י.) והשנאה רק לחטאים...

וממחלוקת השבטים עד אחר מתן תורה במחלוקת קרח היה בירור דבר זה, שאין בישראל שנאה באמת כלל, דגם שנאתם גם קנאתם הן בגדר מחלוקת לשם שמים לפי שעה, דנעשו כאויבים זה לזה, ואת והב בסופה'. (רסיסי לילה, מח).

יש להעיר שציטט מכאן 'אפרים ויהודה' ולא 'יהודה שמעון ובנימין', כפי הכתוב אצלנו (ולא מצאתי מקור אחר ברד"ל כלשוננו). ואמנם כבר העיר המהרש"א למה לא נקטו 'אפרים ויהודה'. והסביר, שמשנתנו בזמן בית שני נשנתה שלא חזרו מגלות בבל אלא יהודה ובנימין, ואף שמעון שהיתה נחלתו בתוך נחלת יהודה, מסתמא חזר גם הוא עמם. וע"ע טעם אחר ב'בן יהודיע'. ובספר מי השלוח (ח"א מסעי) איתא, ששבטים

הללו היתה אהבה גדולה ביניהם. מה שכתב אודות שנאת הרשע – ע"ע בהרחבה במובא בפסחים קיג: ובערכין טז.

'מאי שנא שמע ישראל? אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, אמר להן הקב"ה לישראל, אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית אי אתם נמסרין בידם' – ... אולם, משוח המלחמה אומר רק שתי מלים 'שמע ישראל', ומשמע שבהן לבדן כבר גנוז כל סוד ההשגחה האלקית, והם הם הדברים: משתי תיבות אלו יכול אדם לעמוד על כל השלימות באמונה ועבודה, אם רק 'שמע' היטב מהו 'ישראל!...'. (מתוך עלי שור ח"ב עמ' שס, עע"ש)

'רב ושמואל, חד אמר שופר שמו, ולמה נקרא שמו שובך, שעשוי כשובך. וחד אמר שובך שמו, ולמה נקרא שמו שופך, שכל הרואה אותו נשפך לפניו כקיתון' – ... 'שאלתי לחכמים פשטן של דברים ולא פרשוה. ולהאמור יובן, שחד תאר גבורת בנין גופו, שהיה גבוה מאד ובעל כרס רחב, כמו שאמרו בסוכה (ז): 'סוכה העשויה כשובך' (ע' שוחר טוב פ"ג). וחד תאר הפחד שנפל על רואהו עד שהיה נשפך מרפיון כח המעצור. וכאמרם (לעיל לו.) 'תפל עליהם אימתה וכו' – כל העומד בפניהם מיד נתרו'. (נפש חיה (לר"ר מרגליות גיג, וע"ע בן יהוידע בדרך אחרת).

עניני אגדה ופרפראות

**'משוח מלחמה... ודבר אל העם – בלשון הקודש' –
ונגש הכהן ודבר אל העם – בגימטריא: בלשון הקודש. (ברכת פרץ)**

'מאי שנא שמע ישראל? – אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל, אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית, אי אתם נמסרין בידם... כדי לבטלן מק"ש שחרית וערבית'

— אולי רבי שמעון בן יוחי הולך לשיטתו (במנחות צט:), שאפילו לא קרא אלא קריאת שמע שחרית וערבית, קיים 'לא ימוש', וכיון שזה ייחשב ללימוד תורה יום ולילה, שוב תורה מגינה ומצלת מן הפורענות. וזאת היתה כוונתו של גלית ברצותו לבטלם מקריאת שמע ערבית ושחרית. (מהר"ץ חיות. חידושי ר' מאיר שמחה. ושם ציין שהרמב"ם לא פסק כן, שקיים 'לא ימוש' בק"ש). זה תואם לענין שכתב רש"י שגלית עמד בכחו ארבעים יום, כמספר הימים שנתעכבה נתינת התורה. לפי שזכות התורה היא המצלת. ויש לרמוז בזה ניצוחו של דוד ע"י חמשה חלוקי אבנים, כנגד ה' חומשי תורה.

— רצה לבטלם ארבעים יום מקריאת שמע. לאו דוקא שלא יקראוה, שהרי ישבו ולא נלחמו, אלא לבטל כוונתם בה, שלא יקראו בלב שלם ובדעת מלאה. ועל ידי כך יהיו מנוצחים. ופחות מארבעים יום, עדיין נשאר זכות קריאת שמע שמקודם. ובעין זה יש בוזה"ק שתפילה פסולה, יש לה תיקון ארבעים יום. (עפ"י שפת אמת ובן יהוידע)

— כשם שקריאת שמע מועילה לנצחון במלחמה גשמית, כך מועילה היא במלחמתה של תורה. ולכן פתח רבנו הקדוש את התורה שבעל פה במצות קריאת שמע, שלימוד הש"ס מכונה בכמה מקומות 'מלחמתה של תורה', וקריאת שמע מסוגלת להצלחתה. (מרומי שדה — ריש ברכות. וקריאת שמע הרי היא גם חרב פפיות במלחמת היצר ושאר מזיקים (וסימנך במנין תבותיה: רמח). כמבואר בכמה מאמרים בפ"ק דברכות).

(ע"ב) על אמירת הכהן 'אל תיראו ואל תחפזו...' כנגד ארבעה דברים שהאויבים אומרים — ע' בשפת אמת — ריש שופטים; מכתב מאלהו ח"ג עמ' 38.

'בר מאה פפי וחדא נאנאי... ולמה נקרא שמה ערפה...' — במדרש (רות רבה ב. ומובא בתוס' כאן) נאמר שמאורע זה אירע באותו לילה שפרשה ערפה מחמותה. הרי עוד באותו יום, רות וערפה, שניהם אמרו לנעמי לשוב לעמה, ושניהם הפצירו בה באותה לשון: 'כי אתך נשוב לעמך', אלא שלאחר סירובה של נעמי, לא עצרה ערפה כח בנפשה ולא עמדה עוד בנסיון, ונפרדה מנעמי מתוך בכיה. והנה באותו לילה נהפכה למקולקלת ולמושפלת שבאומות! — כיצד תיתכן נפילה כזאת, ממצב של הכרה נאמנה בה' בתורתו ובעמו, עד לדיוטא תחתונה זו? אך בדרך זו נוכל להבין זאת: בראותה שלא עמדה בנסיון הגדול, ושלא כאחותה, נשארה בנכריותה כמקודם — באה לידי הכרה בטעותה הגורלית ובאפסות כחה, ובכך נתערער אצלה כל שיווי משקלה, וניתנה ביד הצר הצורך להחטיאה ולהשפילה כבהמה. כך הוא טבע האדם, בשעת זעזוע נפשי, יכול הוא להידרדר באופן פתאומי ובצורה שאיננה מתקבלת על הדעת כלל וכלל (שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ זצ"ל, מאמר יג, תשל"א).

'דאגה בלב איש ישחנה — חר אמר ישחנה מדעתו...' — סופו של הפסוק הוא ודבר טוב ישמחנה. ויש לפרש: דאגה בלב איש, שמטרידתו מלימוד התורה — יסחנה מדעתו, כדי שתהא דעתו צלולה, ואזי דבר טוב (זאין טוב אלא תורה) — ישמחנה, ויוציאנו מדאגתו לגמרי. (עפ"י מהרש"א)

בענין נאום הכהן משוח מלחמה (עפ"י מאמר הר' יעקב אורבך ז"ל, מירושלם) בפרשת נאום משוח המלחמה יש להבין כמה דברים; א. בפסוק כי ה' אלקיכם ההלך עמכם להלחם לכם... — לכאורה האות ה"א במלה 'ההלך' מיותרת, שכן היה לו לומר 'אל ירך לבבכם... כי ה"א הולך עמכם' (או: 'הוא ההולך עמכם'). ב. מה התועלת בלשון הקדש דוקא, אדרבה לכאורה יש להקפיד על לשון המובנת לעם, תהא הלשון אשר תהא. [ועוד, הרי נאמר כאן שמע ישראל ומלשון זו גופא דרשו לענין קריאת שמע 'בכל לשון שאתה שומע'. ג. יש להבין ענין 'שהשם וכל כינויו מונחים בארון'. וכן כוונת דוד באמרו לגלית ואנכי בא אליך בשם ה' צבא-ות אלקי מערכות ישראל.

תמיהות הללו יבואו על פתרון אם ננתח את דברי הכהן לאותיותיו ולערכיהן המספרי; הנה,

חשבון התבות אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם. כי ה' אלקיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם, עולה בגימטריא 4239 — כגימטריא הכוללת של שמות כל אותיות הא"ב [אל"ף, ביי"ת, גימ"ל... ת"ו — ס"ה 4239]. הוי אומר, סוד סגולת דברי הכהן, הוא סוד הא"ב, סוד לשון הקודש, וממילא סוד התורה כולה הבנויה על כ"ב האותיות.

והנה עשרת הדברות שבלוחות המונחות בארון, שהם תמצית כל התורה, מהם יוצא שמו של הקב"ה 'הוי"ה צ-באות א-להי מערכות ישראל'. כיצד, טול את האות הראשונה והאחרונה מכל אחת מהדברות שביתרו ובואתחנן, יעלה בידך מנין 1848 [וידבר... לאמר; אנכי... עבדים; לא יהיה... מצותי, וכו'] — כמנין הוי"ה צ-באות א-להי מערכות ישראל אשר בו ניצח דוד את גלית. [והוא השם 'הגדול ביותר' מבחינת מספרית בכל המקרא כולו. ועולה 44 (=י"ד ה"א ר"ו ה"א) פעמים 42. שם זה יוצא גם מראשי הפוסקים (וגם מראשי השיטין — עפ"י שיטת הראשונים) שבתפלין. ונתבאר במק"א. ע' 'המעין' ט"ג — ניסן תשל"ו].

דף מג

הערות ובאורים בפשט

'אלמנה לכהן גדול' — משמע שכהן גדול יוצא למלחמה ככל ישראל. ואף על פי ששבת לוי לא נמנה במנין הדגלים — אפשר הטעם משום שנגזרה גזרה על הפקודים לפיכך לא היה באותו מנין, כמו שאמרו רז"ל. או מפני שעל הלויים היה מוטל באותה שעה משא המשכן, לפיכך פטרום מצבא המלחמה. [וברש"י (במדבר לא, ד): לכל מטות ישראל — לרבות שבת לוי. וע"ש במפרשים]. ועדיין צריך עיון אם בכיבוש הארץ בלבד לא השתתפו הלויים, או שמא הוא הדין לשאר המלחמות. (אמת ליעקב — כאן. וע"ע בפירושו לתורה — במדבר א, מט; מטות לא, ד. וההוכחה מכאן יש לדחות שנקטו מטבע הלשון הרגילה והכוונה על שאר חייבי לאוין).

'וחוזרין ומספקין מים ומזון ומתקנים את הדרכים' — לפי זה צריך לפרש הכתוב ילך וישב לביתו — ילך מן המערכה לספק מים ומזון, כדי שיוכל אחר המלחמה לשוב לביתו ולא יספה במלחמה. (משך חכמה — שופטים)

'כהן מדבר וכהן משמיע... שוטר מדבר ושוטר משמיע' — נראה על פי דקדוק הלשון שכהן משוח מלחמה מדבר וכהן אחר משמיע דבריו לעם. וכן בשוטרים, אחד מדבר ואחר משמיע. (עפ"י רמב"ם סמ"ג ומאירי; באר שבע. בלקוטי הלכות כתב שרש"י אינו מפרש כן, אלא הכהן משמיע בעצמו את דבריו לעם. ולא ידעתי מאין הוציא זאת מפרש"י).

'רבי אליעזר בן יעקב אומר: בית כמשמעו' — פירושו, דוקא בית דירה ולא בית התבן ובית הבקר. (מלוא הרועים ועוד. וכדרך שכתב רש"י להלן שלראב"י דוקא כרם ולא שאר אילנות).